

УДК 340.3:343.5:159.99

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.44>

СОЦІАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У ДЕМОГРАФІЧНОМУ СЕГМЕНТІ ЕКС-ПОДРУЖЖЯ, ЕКС-ПАРТНЕРИ

Зінсу О.І.,

*докторка філософії з галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право,
ORCID: 0000-0003-3801-6203
e-mail: bebeni@i.ua*

Зінсу О.І. Соціально-юридичні та психологічні аспекти домашнього насильства у демографічному сегменті екс-подружжя, екс-партнери.

Стаття присвячена дослідженню проблематики домашнього насильства демографічного профіля екс-партнери, екс-подружжя, екс-наречені. Спонукальною одиницею дослідження слугувала, закладена авторкою у ході дисертаційної роботи, концепція сегментарного дослідження домашнього насильства. У ході дослідження проаналізовано наукові праці, присвячені сімейним проблемам загалом та проблемам домашнього насильства, зокрема. Здійснено моніторинг правозастосовних актів окремого й позовного провадження цивільного судочинства та проаналізовано правозастосовні акти (вироки) кримінального провадження за ст. 126-1 КК України.

Вказано на те, що проблематика домашнього насильства досліджуваного демографічного сегмента настільки сильно визріла, що є вкрай актуальною та потребує невідкладних заходів цілеспрямованого правового, етичного, морального виховання, у тому числі й проведення просвітницьких заходів щодо стирання стереотипів стандарту ворожості між екс-партнерами, екс-подружжям, екс-нареченими. Наголошено, що факт розлучення, як і підстави для розірвання шлюбу, партнерства, не повинні стати підставами для формування чи поглиблення домашнього насильства. Підкреслено доцільність пошуку та знаходження компромісу при трансформації деструкцій у конструктивне русло співпраці з використанням, за потребою, інноваційних механізмів медіації. Адже для власного психологічного благополуччя як інтегрального феномену, важливою є особистісна внутрішня гармонія, поєднана з екологічними компонентами гармонії навколишнього світу. Натомість виношування численних нарікань, образ стосовно екс-партнера, екс-подружжя, екс-нареченого (-ої) шкодить насамперед власному психоневрологічному статусу, чим порушує власну гармонію буття, а з плином часу призводить до хронічної втоми та депресії. На цій підставі аргументовано роль саморозвитку, самореалізації, саморефлексії у активізації внутрішніх та зовнішніх ресурсів стресостійкості особистості як складника системного підходу запобігання та протидії домашньому насильству.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленні систематизації провідних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблемного поля поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

Ключові слова: держава, сім'я, екс-подружжя, екс-партнери, екс-наречені; конфлікти, розлучення, домашнє насильство, правова поведінка, профілактика.

Zinsu O.I. Social-legal and psychological aspects of domestic violence in the demographic segment of ex-spouses, ex-partners.

The article is devoted to the study of the problems of domestic violence of the demographic profile of ex-partners, ex-spouses, ex-fiancées. The motivational unit of the study was the concept of a segmental study of domestic violence, laid down by the author in the course of her dissertation work. In the course of the study, scientific works devoted to family problems in general and problems of domestic violence,

in particular, were analyzed. The monitoring of enforcement acts of separate and civil proceedings was carried out and the enforcement acts (sentences) of criminal proceedings under Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is indicated that the problem of domestic violence of the studied demographic segment has matured so much, is extremely relevant and requires urgent measures of targeted legal, ethical, moral education, including educational activities aimed at erasing stereotypes of the standard of hostility between ex-partners, ex-spouses, ex – brides. It is emphasized that the fact of divorce, as well as grounds for dissolution of marriage, partnerships, should not become grounds for the formation or deepening of domestic violence. The expediency of searching and finding compromises in the transformation of destruction into a constructive channel of cooperation with the use, as needed, of innovative mediation mechanisms is emphasized. After all, for one's own psychological well-being as an integral phenomenon, personal inner harmony, combined with ecological components of the harmony of the surrounding world, is important. Instead, harboring numerous grievances, resentment towards an ex-partner, ex-spouse, ex-fiancé primarily harms one's own psychoneurological status, thus disrupting one's own harmony of being, and over time leads to chronic fatigue and depression. On this basis, the role of self-development, self-realization, and self-reflection in the activation of internal and external resources of the individual's stress resistance as a component of the systemic approach to preventing and countering domestic violence is argued.

Prospects for further research are seen in deepening the systematization of the leading theoretical and methodological approaches to the study of the problem field of the polyphonic deep conflict «domestic violence».

Key words: state, family, ex-spouses, ex-partners, ex-fiances; conflicts, divorce, domestic violence, legal behavior, prevention.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реалізації стратегії запобігання та протидії домашньому насильству одним з актуальних демографічних сегментів домашнього насильства є насильство між особами, які раніше перебували у сімейних, близьких відносинах. Насамперед це стосується систематичного умисного психологічного, фізичного, економічного насильства між екс-партнерами, екс-подружжям, екс-нареченими, їхніми близькими особами, родичами, іншими особами, які «раніше перебували у сімейних або близьких відносинах» та які у цьому значенні входять до кола осіб, зазначених ч. 2 ст. 13 Закону України «Про запобігання, протидію домашньому насильству». З огляду на численні суспільно небезпечні наслідки деструктивного розірвання стосунків та результати аналізу судової практики кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України, приходимо до висновку про актуальність проблематики психологічного, економічного, фізичного, сексуального домашнього насильства в середовищі зазначеної категорії осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарно проблематику сімейних криз вивчали В. Балахтар, А. Буковинський, О. Бондаренко, С. Вакуленко, С. Гібнер, Р. Коцюнас, А. Нечипоренко, З. Ромовська, Т. Титаренко, П. Шевчук та ін. Водночас окремі аспекти домашнього насильства як правопорушень адміністративного або ж кримінального характеру, привернули увагу І. Ботнарченко, А. Благої, І. Богатирьова, Б. Головкина, Я. Горбунової, К. Довгунь, А. Лабунь, В. Ладиченка, Н. Лесько, Н. Ліщук, А. Манжули, У. Митника, О. Степаненка, Г. Собка, Д. Тичини, О. Ткаленка та ін. Напрацювання зазначених та інших учених мають важливе наукове й практичне значення та слугують значимим внеском у розвиток вітчизняної наукової думки.

Водночас спектральне, цілеспрямоване дослідження домашнього насильства у демографічному сегменті осіб, які «раніше перебували у сімейних або близьких відносинах» все ще недостатньо висвітлюється у наукових працях та практичних доробках. До того ж, отримані у дисертаційній роботі авторки результати емпіричного дослідження свідчать, що «переважна більшість респондентів (75 %) розглядають проблему домашнього насильства у контексті таких соціально-демографічних сегментів, як а) «чоловік – жінка» (офіційний шлюб чи проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без реєстрації шлюбу, партнерство, спільне проживання) та б) «батьки – діти» [4, с. 71], що засвідчує недостатню обізнаність громадян з переліком груп осіб, які при несприятливих умовах можуть розглядатися в якості кривдників чи жертв домашнього насильства. Окреслені обставини засвідчують актуальність обраної теми.

Саме тому метою статті є здійснення юридико-психологічного аналізу проблематики домашнього насильства у сегменті екс-партнери, екс-подружжя, екс-співмешканці та з'ясування напрямків зниження ризиків сімейно-побутової, партнерської деструкції.

Виклад основного матеріалу. Укладаючи шлюб, починаючи спільне проживання, спільне ведення домашнього господарства учасники шлюбного, партнерського союзу планують перебувати у доброзичливих, гармонійних відносинах досить тривалий час, який, за їхніми переконаннями, повинен сягати декількох десятків років. Однак спільне проживання, спільне ведення побуту устеляється численними випробуваннями. До того ж багаторівневий іспит на стійкість, міцність сімейного, подружнього, партнерського фундаменту виявляється суворим випробуванням стресовитривалості кожного з учасників союзу, завершальною стадією якого нерідко стає невдоволення, виснаження, розлучення та розрив стосунків. Так, за результатами моніторингу матеріалів справ позовного провадження цивільного судочинства Єдиного Реєстру судових рішень України за пошуковим контекстом «розлучення» встановлено, що причинами розлучення зазвичай вказуються: припинення шлюбних відносин; різні та протилежні погляди на спільне сімейне життя; різні характери; відсутність взаєморозуміння, почуття любові та поваги; тривала відсутність ведення спільного господарства та інші причини, які унеможливають подальше спільне життя та збереження шлюбу.

Наприклад, з матеріалів справи № 461/5935/24, яка розглядалася у цивільному провадженні Галицьким районним судом м. Львова, відомо, що позивач «свої позовні вимоги мотивує тим, що подружнє життя у сторін не склалося, причиною цього стало те, що позивач (Особа_3) з відповідачкою (Особою_2) не змогли дійти згоди у вирішенні сімейно-побутових питань, постійно сварилися з будь-якого приводу. Протягом тривалого часу стосунки між ними погіршувалися, що стало причиною відсутності повного взаєморозуміння в сім'ї. Позивач втратив до відповідачки почуття любові, не бажає перебувати з нею у шлюбі. Просить позов задовольнити та не надавати сторонам строк на примирення»[7].

Такий стан переконливо засвідчує, що «розлучення – це криза, що стосується всієї сімейної системи та яку складно переживають як подружжя, так і діти» [6, с. 1583].

У цьому зв'язку та ракурсі досліджуваної проблематики цілком очевидним є те, що з одного боку в суспільстві панує чітке уявлення про свободу стосунків, про неприпустимість примушення до партнерства, спілкування, шлюбу, проте наскільки болючим є неочікуваний розрив, психічна травма від розлучення, почуття втрати та деструктивне завершення стосунків. Чимало жінок, чоловіків, дітей стали жертвами свавілля, агресії, помсти щодо себе з боку екс-партнерів, чимало пролито сліз, скаліченими й охопленими відчаєм екс-партнерами. Неочікуване, необґрунтоване розірвання стосунків, відсторонення, особливо для пристрасного, люблячого партнера, стає стресовою подією, ситуацією, яка устеляється глибоким переживанням, сумнівом щодо власної досконалості, повноцінності та спонукає жертву до ретельного пошуку й аналізу причин, умов, детермінантів необґрунтованого одностороннього відсторонення. Відчуття самотності, печалі, невизначеності опановує свідомістю та продукує часом примарні надії на возз'єднання.

Особливо гостро проблема розлучення торкається сімей, до складу яких входять малолітні та неповнолітні діти, вразливі категорії населення, особи з обмеженими можливостями здоров'я, а також сім'ї міжнаціональних шлюбів. Тяжкість періоду розлучення для партнерських, шлюбних союзів поглиблюється приналежністю одного із партнерів до осіб з обмеженими можливостями здоров'я, а значить частково чи повністю залежить від іншого партнера (подружжя), який, відповідно до чинного законодавства України чи країни проживання, зобов'язаний здійснювати догляд та надавати допомогу.

Найбільш актуальними спірними питаннями при розлученні залишаються питання усунення порушень чинного законодавства, а саме: повернення дитини до місця її постійного проживання [8]; питання про утримання дитини; питання щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини; питання реалізації права на утримання після розірвання шлюбу; питання поділу майна.

Не поодинокі випадки, коли один із батьків, з яким проживає дитина, злісно та систематично створює штучні перешкоди для того з батьків, хто проживає окремо, чи родичам (бабі, дідові, прабабі, прадідові) у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, використовуючи тим самим дитину як інструмент подальшого психологічного, економічного маніпулювання, що, своєю чергою, призводить до потенційних ризиків внутрішньосімейних злочинів, у тому числі й до домашнього насильства.

За цих обставин виокремимо наступні види «внутрішньосімейних злочинів: корисливі – 5 %; пов'язані з прагненням звільнитися від різних обов'язків – 5 %; пов'язані з ревнощами – 15–20 %;

вбивства у зв'язку з боротьбою за владу чи самоствердження у сім'ї – 50 %; бажання отримати додаткову житлову площу – 10%; бажання отримати страховку – 5%; бажання отримати спадщину – 5% » [5].

Претензії, які висувують экс-партнери, экс-подружжя, зачіпають широкий спектр проблем міжособистісної комунікації, проте в основі простежується глибоке емоційно негативне ставлення, яке нерідко набуває форми параноїдальної ворожості, правового нігілізму, нехтування моральними та етичними нормами, психологічної несумісності та норовистості. Як наслідок, розчарування в партнері, отриманий біль, страждання корелюють з підвищеною нервовою збудливістю, а відсутність навичок конструктивного розв'язання конфліктів обумовлює глибокі страждання, що підвищують мотиви помсти та ворожу неприязність, поєднану з когнітивними спотвореннями. Найявніші особистих неприязних стосунків між экс-партнерами, экс-подружжям, экс-нареченими, поєднана з невмінням домовлятися, перепрошувати та обґрунтовувати власні претензії, ускладнює або навіть нівелює взаємоприйнятне рішення усіх сторін конфлікту. Це скеровує на бурхливий шквал двосторонніх і односторонніх звинувачень, принижень, погроз, завершенням якого є чітко сформована образа, а далі – помста, агресія, насильство. В інших випадках жертва ухиляється від відкритого спротиву, проте її власний внутрішній стан переповнений відчаєм, внутрішньою порожнечою, що відповідним чином скеровує на аутоагресію.

На ґрунті особистих неприязних відносин застарілі суперечності зумовлюють появу та закріплення нових конфліктних ситуацій, що призводить до психологічних страждань, емоційної залежності, розладів здоров'я, погіршення якості життя, втрати працездатності. Такий стан речей без сумніву стає ризиком неправомірної поведінки, а з плином часу продукує різні види (форми) домашнього насильства.

Наприклад, з фабули матеріалів справи № 949/1596/23, яка розглядалася Дубровицьким районним судом Рівненської області, відомо, що «Особа_4 умисно вчинила домашнє насильство психологічного характеру щодо свого колишнього чоловіка, а саме ображала його нецензурними словами та погрожувала фізичною розправою, внаслідок чого була завдана шкода його психічному здоров'ю», що призвело до психологічних та фізичних страждань, погіршення якості життя потерпілого, страху за своє життя» [1].

За обставинами матеріалів справи № 379/771/24, яка розглядалася Таращанським районним судом Київської області, слідує, що зловмисник умисно та безпричинно, в період з 12.09.2023 по 22.05.2024, систематично вчиняв щодо своєї колишньої співмешканки психологічне та фізичне насильство. Зокрема, «22.05.2024 близько 21:20 год. він (зловмисник)..., маючи умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, вчинив сварку зі своєю колишньою співмешканкою, в ході якої висловлювався в її бік нецензурною лайкою, шарпав за одяг, погрожував фізичною розправою, схопив за шию та за руки, потягнув за мотузку з хрестиком, що висіла на шиї, внаслідок чого колишня співмешканка отримала тілесні ушкодження у вигляді садна на шиї по задній поверхні, синці на обличчі та верхніх кінцівках, що відносяться до легких тілесних ушкоджень, чим вчинив домашнє насильство фізичного і психологічного характеру» [3]. В той самий час з фабули справи № 756/2691/24, яка розглядалася у цивільному судочинстві Оболонським районним судом міста Києва відомо, що зловмисник проживає разом із колишньою дружиною, із якою мешкають в різних кімнатах. Зловмисник систематично умисно «учиняв психологічне насильство стосовно колишньої дружини, а саме: словесно ображав нецензурними висловлюваннями, принижував людську честь та гідність, погрожував фізичною розправою, виражався нецензурною лайкою» [2].

Ці та інші приклади переконливо засвідчують деструкцію конфлікту, наслідком якої стають нові спалахи гніву, ненависті, агресії. Беззаперечно, розірвання шлюбу, партнерства є втратою звичної роками позиції буття, а відтак потребує від учасників конфлікту додаткових витрат часу, ресурсів, що, зрозуміло, не може не позначитися на психологічному стані учасників конфлікту. Разом з тим, факт розлучення, як і підстави до розірвання шлюбу, партнерства, не повинні стати підставою формування чи поглиблення домашнього насильства. У зв'язку з цим, доцільно шукати та знаходити компроміси, реалізуючи спробу трансформації деструкцій у конструктивне річуще співпраці з використанням, за потребою, інноваційних механізмів медіації. Адже для власного психологічного благополуччя, як інтегрального феномену, домінантом виступає особистісна внутрішня гармонія, поєднана з екологічними компонентами гармонії навколишнього світу. Натомість виношування численних нарікань, образ стосовно экс-партнера, экс-подружжя, экс-на-

реченого (-ої) шкодить насамперед власному психоневрологічному статусу, чим порушує власну гармонію буття, а з плином часу призводить до хронічної втоми та депресії.

Висновки. Відтак, з огляду на вищевикладене, приходимо до висновку про виняткову значущість профілактики домашнього насильства в досліджуваному сегменті. Це, своєю чергою, вимагає впровадження: а) скоординованих програм правового, морального, етичного виховання; б) програм цільової підтримки вразливих категорій населення; в) програм доступної психологічної, правової допомоги та вироблення власних стратегій вмілого подолання періоду розлучення.

Вкрай важливим у цьому значенні є трансформація деструктивних стосунків у конструктивне річизне співпраці. Такий неординарний підхід, хоча й вимагає значних зусиль саморегуляції, самопізнання, само рефлексії, проте відкриває потенційні можливості взаємного осмислення спільного буття, спільних і власних інтересів, поглядів, що при успішній трансформації нівелює численні ризики формування та розгортання домашнього насильства, а значить, сприяє успішній соціальній адаптації особистості.

Безперечно, озвучена проблематика є темою окремого фундаментального дослідження, проте нашим завданням було привернути увагу дослідників до озвученого сегменту та підкреслити роль конструктивного вирішення конфлікту як засобу профілактики суспільно небезпечних наслідків деструкції розлучення.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленні систематизації провідних теоретико-методологічних підходів до вивчення проблемного поля поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Дубровицького районного суду Рівненської області від від 30 липня 2024 р. Справа № 949/1596/23. Провадження № 1-кп/949/133/24. Єдиний Реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120716498>.
2. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 16 липня 2024 р. Справа № 756/2691/24 провадження № 1-кп/756/1065/24. Єдиний Реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120619664>.
3. Вирок Таращанського районного суду Київської області від 22 липня 2024 р. Справа 379/771/24. Провадження № 1-кп/379/76/24. Єдиний Реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120510994>.
4. Зінсу О.І. Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Навс. м. Київ, 2023 р. 254 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7b9e4ca7-763b-4444-a41f-212497c040a3/content>.
5. Кримінологія: Навчальний посібник / Упорядники: Джужа О.М., Василевич В.В., Іванов Ю.Ф., Опанасенко П.М., Сюравич В.Г.; за заг. ред. О.М. Джужа. К.: НАВСУ. 2004. 200 с.
6. Лаптев І.М. Особливості психічного розвитку дитини після розлучення батьків. *Наукові інновації та передові технології*, № 2(30) 2024. Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка». С. 1581–1592. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1581-1592](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1581-1592).
7. Рішення Галицького районного суду м. Львова від 01 серпня 2024 р. Справа № 461/5935/24. Номер судового провадження: 2/461/2606/24. Єдиний Реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120732416>
8. Рішення Деснянського районного суд міста Києва від 12 липня 2024 р. Справа № 754/8517/23. Номер провадження 2/754/342/24. Єдиний Реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120467022>.